

Urban Vehovar

Frane Adam, Matej Makarovič, Borut Rončević, Matevž Tomšič:
The Challenges of Sustained Development: The Role of Socio-Cultural
Factors in East-Central Europe. Budapest, New York: Central European
University Press, 2005
235 strani (ISBN 963-9241-96-2), 41.95 USD

Knjigo je treba brati kot nujno potrebno razpravo o družbeno-kulturnih pogojih nadaljnega razvoja Evropske unije (EU) oz. tistega, kar – danes že nekoliko manj evforično – označujemo z izrazom 'Evropa'. Izid knjige je pomemben vsaj zaradi treh razlogov: prvič, zaradi primerjave izbranih razvojnih kazalcev, ki predstavljajo nujno sestavino razprave o morebitni razvojno-modernizacijski konvergenci 'starih' in 'novih' članic EU; drugič, knjiga vpeljuje enega od nujno potrebnih teoretskih konstruktov, ki šele omogočajo presojanje splošnega razvojnega potenciala EU; in tretjič, ker omogoča in olajšuje razpravo o razvojnem položaju in potrebah Slovenije.

Avtorji navajajo, da želijo opredeliti osnovne pogoje, ki naj omogočijo razumevanje tistih dejavnikov, ki spodbujajo prehod iz perifernega ali polperifernega statusa med države razvojnega jedra. Z njihovimi besedami: poskušajo razviti hevrističen model družbeno-kulturnih dejavnikov razvojnih performans oziroma učinkov. Razvoj obravnavajo kot dinamičen proces, kot proces, ki zahteva aktivno prilagodljivost in kot proces, ki naj vzpostavi pogoje trajne konkurenčnosti. Dejavniki, ki ga omogočajo so temelj in rezultat zdržnega razvoja (sustainable development), ki ga opredelijo kot razvoj, ki se tvori sam iz sebe in nikoli ne ogroža svojih predpogojev, temveč jih krepi.

Spoznavni model oz. teoretski konstrukt, ki ga uporabijo avtorji je sestavljen iz treh ravni. Na prvi ravni imamo opraviti s civilizacijsko kompetenco oziroma zgodovinsko dediščino, ki bistveno opredeljuje razvojne možnosti prihodnjega razvoja vsake nacije (gre za ti. 'path dependence'). Na drugi ravni imamo opraviti z notranjimi in zunanji razvojnimi dejavniki, s kognitivno mobilizacijo, socialnim kapitalom, podjetniškim duhom, kakovostjo vladanja in družbeno kohezivnostjo. Na tretji ravni pa imamo opraviti z dejansko razvojno učinkovitostjo oziroma performansami, ki izhajajo iz prvih dveh ravni.

Brez dvoma je pristop avtorjev sociološki. Obenem pa se navezuje tudi na okvire, ki jih opredeljujejo ekonomisti. To velja vsaj na neoinstitucionalizem, tj. za pristop, ki obravnava institucionalne pogoje ekonomskega razvoja.

Razprave o institucionalnih pogojih ekonomskega razvoja se s poudarjeno intenziteto že vse od leta 2003 pojavljajo na spletnih straneh Mednarodnega denarnega sklada (IMF), Svetovne banke (WB), Svetovnega gospodarskega foruma (WEF), Inštituta za razvoj managementa (IMD) in Severnoameriškega urada za ekonomske raziskave (NBER) ter v znanstvenem tisku na splošno. V vseh teh raziskavah je uporabljenega izjemno veliko empiričnega gradiva, ki je po svoji naravi kvantitativen. V precejšnji meri imamo opraviti z mehкими kvantitativnimi podatki, ki so pridobljeni v intervjujih z eksperti in managerji, obenem pa tudi s trdimi podatki, na primer z višino BDP-ja, številom internetnih priključkov, stopnjo izobraženosti prebivalstva ipd. Zanimivo pa je, da so ti podatki vsaj toliko uporabni in natančni, kot so uporabni trdi podatki, npr. podatki o višini BDP-ja.

Če lahko v primeru zgoraj omenjenih raziskav govorimo o ekonometričnem pristopu, lahko pristop Adama in soavtorjev označimo za sociometričen pristop. Glede na to, da je izraz sociometrija že uveljavljen, in da označuje metodo ali pristop, ki se uporablja pri iskanju in opredeljevanju medosebnih povezav v omrežjih posameznikov, je uporaba tega izraza sorazmerno sporna ali vsaj nenatančna. V kontekstu pričujoče knjige lahko govorimo o 'novi sociometriji', ali o 'makrosociometriji'.

Makrosociometričen pristop je že v osnovi 'trd', vsaj v tem smislu, da predpostavlja, da lahko na podlagi zbira empiričnih podatkov razvrščamo nacije v skupine in relativno zanesljivo sklepamo o njihovih ključnih razvojnih značilnostih in potencialih. Makrosociometričen pristop tudi približuje spoznavne in metodološke poteze ekonomije in sociologije, dveh znanosti, ki se sicer precej razlikujeta. Poleg tega pa avtorji 'trši' pristop poudarijo še z uporabo fuzzy-set metode, ki jo uporabljajo trde znanosti, ko se srečujejo s problematiko delovanja v okoljih, ki so dvoumna in kompleksna. V bistvu imamo opraviti s pristopom, ki izvzema sociologijo in sfere 'mehkih' znanosti in predpostavlja, da se je mogoče izmakniti dvoumnostim sociološkega pristopa. Sociologija je veliko natančnejša kot ekonomija, ko poskuša opisati kompleksnost družbene problematike, obenem pa ravno z uporabo velikega števila posredujočih spremenljivk močno oteži ali celo onemogoči iskanje primernih diagnoz in odgovorov na zatečena stanja.

Dejstvo je, da se pri obravnavi družbenih razvojnih potreb ne moremo zanašati zgolj na obravnave (makro)ekonomistov. Te so 'prekratke', ker ekonomisti ne poznajo družbe in družbenih procesov, ker ne poznajo celotnega družbenega konteksta in družbenih učinkov, ki jih povzročajo posegi v ekonomskem sistemu. Vzpostavitev stabilnega makroekonomskega okolja predstavlja nujen predpogoj za nadaljnje razvojne procese in posege, in makroekonomija je zagotovo v domeni ekonomistov. Hkrati s tem je treba poudariti, da je mogoče reformne posege, ali pač posege, ki naj sprostijo nacionalne ekonomske akterje in tokove, udejanjati predvsem v mikroekonomski sferi. In ta sfera je v precejšnji meri v domeni sociologije.

Vsekakor pa obstoj potrebe po intenzivnejši uporabi socioloških spoznanj ne pomeni, da bi se morali zavzemati za kakršenkoli znanstveni ekskluzivizem. V uvodu k knjigi avtorji izrecno poudarjajo, da se zavzemajo za holističen pristop, ki vključuje tako makroekonomske kot tudi družbene in kulturne dejavnike. S tega stališča je mogoče knjigo *The Challenges of Sustained Development: The Role of Socio-Cultural Factors in East-Central Europe* razumeti tudi kot poskus integracije spoznanj ekonomije in sociologije, ali vsaj interdisciplinarnosti, kar je vsekakor dobrodošlo. Nenazadnje je knjiga utemeljena ravno na pristopu, ki ga uporablja ekonomija, tj. na ekonometrični obravnavi, ki jo lahko v kontekstu sociologije poimenujemo za makrosociometrijo.

Na splošno je mogoče reči, da je knjiga ravno zaradi uporabljenega spoznavnega modela in svojega metodološkega pristopa izjemno inovativna in vredna branja. Poleg tega so avtorji z uporabo pristopa, ki je značilen za ekonomijo in z uporabo metode, ki izhaja iz trdih znanosti vzpostavili pogoje, v katerih je mogoče iskati odgovore na razvojno problematiko in operacionalizirati proces njenega razreševanja, kar pomeni, da so sociologijo izvzeli iz slonokoščene stolpa nezainteresirane, same sebi namenjene znanosti.

Vendarle pa ima knjiga precejšnjo pomanjkljivost: konča se s skupimi štirimi stranmi sklepa, ki ni nadgrajen s širšim pogledom na vlogo družbeno-kulturnih dejavnikov razvoja Vzhodno-Srednjeevropskih nacij, nujna bi bila poglobljena obravnava Slovenije. Primerjava s primeroma Finske in Irske bi bila dobrodošla, prav tako vsaj špekulativna operacionalizacija potrebnih reformnih ukrepov. Zato ugotavljam, da sklep knjige ne dosega njene siceršnje vsebine in potenciala. Vendar bi bilo mogoče to pomanjkljivost odpraviti v sklopu naslednje knjige. Ta je nujna vsaj z vidika kakovosti spoznavno-metodološkega aparata, ki je bil vzpostavljen v recenzirani knjigi.

Nenazadnje moram poudariti, da je knjiga Adama in sodelavcev izšla v pravem trenutku. Ne samo, da omogoča presojo razvojnega potenciala 'starih' in 'novih' članic EU, omogoča tudi razmislek o družbenih in kulturnih pogojih razvoja in razvojnega preboja Slovenije: Slovenija je na razvojnem križišču, o tem ni nobenega dvoma. Potrebo po reformi delovanja gospodarskega in upravnega sistema, po spremembi delovanja vlade in vladnih institucij ter razvojnem preboju že najmanj od konca leta 2003 intenzivno zagovarjajo posamezniki, ki pripadajo mlajši generaciji slovenskih ekonomistov in nekateri tako imenovani liberalni sociologi, če kaj takšnega kot je liberalen sociolog sploh obstaja. Poanta tovrstnih razprav je, da moramo ustvariti pogoje, ki bodo spodbudili delovanje nacionalne ekonomije in njen razvojni preboj. V nasprotnem primeru se

bomo postopoma, a zanesljivo, premaknili na periferijo globalnih razvojnih tokov. Postali bomo periferna družba.

Položaj Slovenije je toliko težji, ker ne gre samo za prilagajanje Slovenije ekonomskim razmeram, ki jih oblikujejo procesi ekonomske globalizacije, temveč tudi za potrebo po prehodu v tretjo razvojno fazo, med družbe inovativnosti in znanja. Znašli smo se med tnalom in nakovalom. Na eni strani smo ujeti v gospodarske tokove, na katere ne moremo opazneje vplivati, na drugi pa smo dosegli razvojni rob, ki nas bo prisilil, da načrtno spremenimo način delovanja gospodarskega sistema. Naš dohodek na prebivalca, izražen v razmerjih primerjalne kupne moči (PPP), je že v letu 2003 dosegel 19,300 ameriških dolarjev, v letu 2004 pa bo zagotovo prebil mejo 20,000 dolarjev. Statistično gledano znaša meja med družbami druge razvojne faze, za katere je značilna prevlada tehnološkega imitiranja in investiranja, in med družbami tretje razvojne faze, 17,000 ameriških dolarjev. Potemtakem to mejo v tem trenutku presegamo že za 3,000 dolarjev. Porter navaja, v zadnjem poročilu o globalni konkurenčnosti Global Competitiveness Report 2004-2005, ki ga je jeseni leta 2004 izdal Svetovni gospodarski forum, da je Slovenija 'overachiever'. To pomeni, da slovenski dohodek na prebivalca, izražen v primerjalni kupni moči, ni srednjeručno zdržen, da presega dejanski konkurenčni potencial slovenskega gospodarstva.

Boštjan Šaver

Herbert Marcuse: Um in revolucija – Hegel in nastanek teorije družbe.
Ljubljana: Studia Humanitatis, 2004
444 strani (ISBN 961-6262-63-7), 4.300 SIT

prevod Zdenka Erbežnik, Božidar Debenjak, spremna beseda Pavel Zgaga

Eden izmed nosilnih stebrov znamenite *frankfurtske šole družbene teorije* je zagotovo Herbert Marcuse (1898-1979), pričujoči prevod njegovega dela pa je prvi celoviti monografski prevod v slovenskem jeziku. Marcusejeva osebna zgodba je nadvse podobna zgodbi ostalih teoretikov frankfurtske šole. Po končani doktorski disertaciji na Univerzi v Freiburgu leta 1922 je nekaj časa prebil v Berlinu kot prodajalec knjig. Potem se je leta 1928 vrnil v Freiburg, kjer je z Martinom Heideggerjem pripravljajal habilitacijo, nato se je leta 1933 v objemu nacistične ujme pridružil *Frankfurtskemu inštitutu za družbeno teorijo* in istega leta emigriral iz Nemčije v Švico in kasneje v Združene države Amerike – podobno kot ostali pretežno judovski pripadniki znamenitega inštituta. V novem svetu je leta 1952 nadaljeval svojo akademsko pot sprva na Columbia University in na Harvardu, nato leta 1958 na Bradeis University in po letu 1965 že kot zaslužni profesor na University of California v San Diegu. Pri tem bi ga lahko označili kot najbolj levičarskega in politično angažiranega člana frankfurtske šole, ki je v svoji akademski pronicljivosti združeval marskistični, socialistični in hegeljanski naboj. S svojo kritično držo do kapitalistične družbe, na katero so se oprli tudi levičarski aktivisti v študentskih gibanjih v 1960ih, je na takrat pogostih uličnih protestih javno nastopal – od tod poimenovanje *oče nove levece*, ki se ga je sicer otepal. Po drugi plati pa je njegovo delo prepoznavno zaznamovalo tudi sodobno popularno kulturo in danes aktualne kulturne študije – naštejmo le nekaj pomembnih monografij: *Reason and Revolution (1941)*, *Eros and Civilization (1955)*, *Soviet Marxism (1958)*, *One-Dimensional Man (1964)*, *An Essay on Liberation (1969)*, *The Aesthetic Dimension (1978)*, idr.

Marcusejevo prvo veliko delo *Reason and Revolution – Um in revolucija* je nastalo v začetnih letih ameriške migracije, podobno kot znamenita *Dialektika razsvetljenstva* Adorna in Horkheimerja. V tem pogledu je radikalno drugačna kultura ameriških kampusov dala družbenim